

# De verleiding van het schandaal

## De aantrekkingskracht van de onthulling

Schandalen hebben van oudsher een sterke aantrekkingskracht op de media. Ze zorgen voor aandacht, maatschappelijke impact en een gevoel van urgentie. Journalisten zien het als hun taak om machtsmisbruik, misleiding en onrecht - volkomen terecht - aan het licht te brengen — de klassieke “waakhondfunctie” van de pers.

In veel gevallen vervult die rol een belangrijke democratische functie. Onthullingen zoals de bouwfraude, de toeslagenaffaire of Watergate toonden aan dat onderzoeksjournalistiek daadwerkelijk misstanden kan corrigeren. Goede onderzoeksjournalistiek is mijns inziens onmisbaar in een goed functionerende democratische samenleving.

Tegelijkertijd schuilt in die dynamiek een risico. Het streven naar relevantie, urgentie en effect kan ertoe leiden dat vermoedens of aannames te vroeg als feiten worden gepresenteerd. Zo ontstaan schandaalconstructies: verhalen waarin een veronderstelling zó krachtig wordt gebracht, dat ze als waarheid wordt ervaren nog voordat bewijs is geleverd.

Een goed geconstrueerd schandaal heeft alle ingrediënten van een spannend verhaal — macht, geheimen, slachtoffers en daders — en daardoor hoge nieuwswaarde. Maar juist daardoor vervaagt de grens tussen journalistieke reconstructie en publieke veroordeling.

## De spanning met de democratische rechtsgang

De rechtspraak is gebonden aan regels van bewijs, hoor en wederhoor en onafhankelijke toetsing. De journalistiek kent die structurele waarborgen niet. Er is geen verplichting tot volledige broncontrole of revisie door derden, hoogstens zelfregulering via redacties en de Raad voor de Journalistiek.

Hierdoor ontstaat een vorm van machtsuitoefening zonder direct tegenwicht. Waar de rechter moet bewijzen en motiveren, hoeft de journalist alleen te overtuigen. En overtuiging verkoopt beter dan nuance.

In het geval van de Bijlmerramp werd die spanning zichtbaar.

Enkele journalisten en redacties kozen voor onthullingen die op het eerste gezicht plausibel leken. Het publieke effect — maatschappelijke druk, politiek debat, aandacht — was immers groter en sneller te bereiken dan via een ingewikkelde juridische procedure. De pers beseft dat zij machtig is, maar heeft zelden belang bij rechterlijke toetsing van haar eigen werk. Een gewonnen rechtszaak levert weinig op; publieke verontwaardiging daarentegen is direct meetbaar in bereik en invloed.

Het gevolg is dat mythes kunnen blijven bestaan, zelfs nadat ze feitelijk weerlegd zijn. Zolang ze emotioneel en narratief overtuigend zijn, blijven ze onderdeel van het collectieve

geheugen — en worden verwerkingsprocessen bij slachtoffers, betrokkenen en instituties telkens opnieuw verstoord.

### De moeilijkheid van zelfcorrectie

In de onderzoeksjournalistiek geldt het corrigeren van onjuiste of achterhaalde verhalen als bijzonder lastig.

Enerzijds omdat veel redacties in praktijk weinig ruimte krijgen voor herziening van eerdere publicaties; anderzijds omdat openlijk terugkomen op fouten als schadelijk kan worden gezien voor het vertrouwen in de onderzoeksjournalistiek zelf.

Journalisten vrezen dat een publieke correctie niet alleen hun eigen geloofwaardigheid, maar ook het imago van de pers als geheel aantast.

Daardoor worden fouten zelden volledig rechtgezet, maar hooguit verzacht of omkaderd — bijvoorbeeld door nieuwe publicaties die de toon verschuiven zonder het eerdere beeld expliciet te herroepen.

Die terughoudendheid heeft gevolgen voor de waakhondfunctie van de media.

Een pers die fouten niet durft te corrigeren, kan haar eigen controlefunctie ondermijnen. Het publiek leert immers dat verontwaardiging soms belangrijker lijkt dan verificatie.

Zo ontstaat een paradox: uit angst om vertrouwen te verliezen, verzwakt juist het vertrouwen waarop journalistiek behoort te rusten.

Het is mogelijk dat het in de media stil blijft...want dan verliest men het vertrouwen niet.

Maar veel interessanter is het natuurlijk om met nieuwe onthullingen te komen, ingeval men toch nog iets weet te vinden. In het Bijlmer-dossier is de zoektocht nog lang niet afgelopen, en men blijft zoeken. Misschien wordt 'de zwarte kat in de donkere kamer die er nooit was' misschien toch nog eens gevonden.

### De Bijlmerramp als voorbeeld van schandaalvorming

In het dossier van de Bijlmerramp manifesteerde dit mechanisme zich duidelijk.

In de jaren na 1992 ontstonden een reeks schandaalconstructies die het publieke debat jarenlang bepaalden, maar die later grotendeels feitelijk onhoudbaar bleken.

- Uranium en gezondheidsklachten:  
Er werd gesteld dat bewoners ziek werden door radioactief uranium uit het vliegtuig. Onderzoek toonde aan dat de uraniumcontragewichten intact waren gebleven en geen radioactieve straling hadden veroorzaakt.
- Mannen in witte pakken:  
Ooggetuigen meldden onbekende personen in witte pakken die kort na de ramp onderdelen zouden hebben veiliggesteld. Er is geen bewijs gevonden dat deze mensen verbonden waren aan geheime diensten of materiaal hebben verwijderd.
- "Extra rondje" en afwijkende vliegroutes:  
Volgens sommige publicaties maakte het vliegtuig een extra bocht of vloog het een

andere route dan officieel gemeld. Analyse van radargegevens en vluchtgegevens toonde aan dat dit niet het geval was.

- Geheime of militaire lading:  
Er werd beweerd dat de bemanning niet op het IJsselmeer landde om een geheime lading te beschermen. De officiële vrachtpapieren, later gecontroleerd, toonden aan dat de lading uit reguliere industriële en elektronische goederen bestond.
- Doofpot en overheidsdekmantel:  
Verhalen over een georganiseerde doofpot bleven jarenlang circuleren. De parlementaire enquête van 1998–1999 vond geen bewijs voor een bewuste overheidsdekmantel, maar wel voor gebrekkige communicatie en coördinatie tussen instanties.

Er werd al vroeg op een aantal misvattingen in het Bijlmerdossier gewezen, maar deze misvattingen haalden het nieuws maar zeer beperkt. Het slechte nieuws wekte emotie op en bleef resoneren, maar het goede nieuws werd niet goed opgepakt. Als 90 % van de treinen op tijd in de stations aankomt, is dat niet nieuwswaardig. Maar een trein die niet aankomt is wel nieuwswaardig. Een Duitse podcast in 2024 van Flugforensik die vakbekwaam uitlegt hoe El Al 1862 is neergestort en waarom al jaren gevraagd wordt is niet nieuwswaardig, maar een vermoeden dat er nog wat geheime ladingspapieren in de dossiers van een technisch luchtvaartongevallenonderzoek liggen, is wel nieuwswaardig omdat dit emoties oproept van een zich Kafkaësk gedragende overheid. En dat scoort.

Ondanks de correcties in het dossier van de vliegcrash Bijlmermeer met de parlementaire enquête van 1999 bleven / blijven de mythes in omloop, mede omdat de oorspronkelijke, dramatische versie van de gebeurtenissen meer tot de verbeelding sprak dan de feitelijke nuance.

### Moderne parallellen

De mechanismen achter de schandaalvorming rond de Bijlmercrash zijn nog altijd zichtbaar.

- In de zaak Sywert van Lienden werd het publieke oordeel over moreel handelen snel gevormd, nog vóór juridische toetsing. Latere onderzoeken toonden aan dat het feitencomplex ingewikkelder lag dan de oorspronkelijke mediabeelden suggereerden.
- In de FIO-zaak (2025) en de NextportChina-affaire (2024) oordeelden rechters dat mediaberichten onvoldoende bewijs leverden voor de ernstige beschuldigingen die waren gedaan.
- Digitale roddelkanalen en sociale media versterken het effect: beschuldigingen verspreiden zich sneller dan correcties ooit kunnen volgen.

Deze voorbeelden illustreren dat de combinatie van snelheid, emotie en de behoefte aan effect journalistieke waarheidsvinding onder druk zet.

## De blijvende gevolgen

Wanneer mediaconstructies niet meer worden getoetst of gecorrigeerd, blijven ze onderdeel van het collectieve geheugen.

De publieke discussie wordt dan nooit echt afgesloten. Maar, misschien is dat de valkuil wel van de media. Men kan zonder een rechtsgang die een einde aan de discussies maakt, eindeloos blijven zoeken en eindeloos (emotionele aandachttrekkende) content blijven genereren. Emotie en controversie verkoopt. Misschien wil men geen einde aan de discussies! Het is geen kwestie dat 'het boek gesloten moet worden', maar juist dat een aantal mysteries 'in de lucht moet blijven', want dat verschaft je de legitimiteit om daar te blijven zoeken. Verleidelijk...!

Dat belemmert verwerking bij direct betrokkenen, tast het vertrouwen in instituties aan en houdt maatschappelijke wonden open.

Bij de Bijlmerramp is dat goed zichtbaar: decennia later keren dezelfde discussies telkens terug — over lading, gezondheid, doofpotten — ondanks de vele onderzoeken die deze kwesties feitelijk hebben weerlegd.

## Conclusie

Schandalen vervullen een noodzakelijke rol in een open democratie: ze kunnen misstanden aan het licht brengen en machthebbers ter verantwoording roepen.

Maar zodra aannames de plaats innemen van feiten, wordt de journalistiek zelf een machtsfactor zonder correctie.

Het is voor redacties en journalisten moeilijk om publieke fouten te herstellen, juist omdat men bang is het vertrouwen in de onderzoeksjournalistiek te ondermijnen. Die angst leidt tot stilzwijgen, terwijl open correctie juist de geloofwaardigheid zou versterken. Maar misschien ligt dat ook wel weer ingewikkeld, omdat een gebrek aan empathie en een feitelijke benadering als ongevoelig kan overkomen. De correctie van publieke fouten is dus niet eenvoudig.

De Bijlmerramp laat zien hoe die dynamiek werkt: de gang naar de rechter wordt vermeden, aannames worden beperkt herzien, en daardoor bleven mythen voortleven.

Het resultaat is een voortdurend debat zonder einde, waarin verwerking, vertrouwen en waarheidsvinding steeds opnieuw worden uitgesteld.

Maar er is toch hoop, mijns inziens! De dialoog aangaan. Niet met ronkende krantenkoppen in ieder geval.